

KIELIOHJELMASEMINAARI

Raportti kieliohjelmakomitean
asiantuntijaseminaarista
3.-4.10.1977

toimittanut: AFinLA

Ingegerd Nyström

KONTRASTIIVINEN KIELENTUTKIMUS

Raija Markkanen

Jyväskylän yliopisto

Alkuvaiheessaan kontrastiivinen kielentutkimus tähtäsi puhtaasti käytännöllisiin päämääriin, nimenomaan vieraan kielen oppimisen ongelmien helpottamiseen. Merkkejä kiinnostuksesta kontrastiivista analyysiä kohtaan oli esiintynyt jo aiemminkin, mutta sen päämäärien varsinainen määrittely tapahtui 1950-luvulla, jolloin ilmestyivät U.Weinreichin teos Languages in Contact (1953) ja R.Ladon Linguistics Across Cultures (1957). Weinreichin mielenkiinnon kohteena oli kielten vaikutus toisiinsa kaksikielisen puhujan ollessa kyseessä. Lado puolestaan esitti ajatuksen, että parasta kielenopetusmateriaalia on sellainen, joka perustuu tieteelliseen kuvaukseen vieraasta kielestä ja sen vertaamiseen samanlaiseen kuvaukseen oppilaiden äidinkielestä. Tämä ajatus, jonka myös Ch.Fries oli esittänyt jo 1940-luvulla, perustuu käsitykseen, että kielenoppimisessa, niin kuin muussakin oppimisessa, tapahtuu siirtovaikutusta jo opitusta eli äidinkielestä uuteen opittavaan eli vieraaseen kieleen. Siirtovaikutus on tietenkin positiivista samankaltaisuudesta johtuen, mutta negatiivista, ns. interferenssiä erilaisuuden seurauksena. Alkuun ajattelu oli hyvin yksiviivaista; silloin tehdyt olettamukset voidaan kiteyttää seuraaviin hypoteeseihin:

1. Vieraan kielen oppimisessa esiintyvien vaikeuksien ja siinä tehtyjen virheiden pääasiallinen tai jopa ainoa aiheuttaja on äidinkielen interferenssi.
2. Interferenssi aiheutuu kielten välisistä eroista.
3. Mitä suurempia erot kielten välillä ovat, sitä suurempia ovat vaikeudet.
4. Kielten välistä systemaattista vertailua tarvitaan, jotta voitaisiin ennustaa vaikeudet ja ennakoida virheet.
5. Kieliä vertaamalla saadaan selville, mitä vieraan kielen opiskelijan on opittava: kun vieraasta kielestä vähenne-

tään se, mikä sille on yhteistä oppilaan äidinkielen kanssa, on tuloksena se, mitä oppilaan on opittava.
(vrt. Szwedek 1976)

Edellä esitellyn kaltainen ajattelu johti 1960-luvulla suureen innostukseen kontrastiivista tutkimusta kohtaan, ensin Yhdysvalloissa ja sittemmin myös Euroopassa, jossa saivat alkunsa laajat kontrastiiviset tutkimusprojektit (esimerkiksi Puolassa, Unkarissa, Jugoslaviassa, Saksan Liittotasavallassa).

Sitten 1960-luvun suhtautuminen kontrastiiviseen tutkimukseen on huomattavasti muuttunut; kontrastiivisen tutkimuksen voi jopa sanoa käyneen läpi eräänlaisen kriisikauden. Vaikeudet johtuivat pääasiassa kontrastiiviseen tutkimukseen kohdistetusta ankarasta kritiikistä ja siitä, että sen kilpailijaksi ilmaantui virheanalyysi. Virheanalyytikoiden tekemien kokeiden mukaan vain noin 1/3 virheistä voidaan selittää äidinkielen interferenssistä johtuviksi. Kontrastiivisen tutkimuksen vaikeuksien ennakkoimis- ja virheiden selityskyky on siis melko pieni. Lisäksi kokeet ovat osoittaneet paikkansa pitämättömäksi myös edellä esitetyn hypoteesin 3., eli että oppimisvaikeuksien määrä ei ole suoraan verrannollinen kielten välisten erojen määrään. Kritiikin tuloksena monet käänsivät selkänsä kontrastiiviselle analyysille ja ryhtyivät harrastamaan virheanalyysiä. Näin virheanalyysistä, jonka tarkoitus alkuaan oli testata kontrastiivisen analyysin tuloksia, tulikin itsenäinen tutkimusalue, josta näytti olevan enemmän suoranaista hyötyä kielenopetukselle. Virheanalyysi johti pian teoriaan oppilaan ns. interlingvasta (interlanguage), jossa vieraan kielen oppiminen nähdään asteittaisena etenemisenä kohti vieraan kielen täydellistä hallintaa. Kukin tällainen aste, jolla kompetenssi on vielä vajavainen, on interlingva, 'välikieli'. Periaatteessa jokainen interlingva voidaan kuvata itsenäisesti viittaamatta äidinkieleen tai vieraaseen kieleen, mutta toisaalta välikielen lingvistinen asema voidaan kuvata välivaiheeksi äidinkielen ja vieraan kielen välisellä akselilla. (vrt. Krzezsowski 1976). Välikielen vaikuttavia tekijöitä on monia, joista yksi on nimenomaan oppilaan äidinkieli (Selinker 1974). Åbo Akademiassa suoritettun virheanalyysin tulokset - analyysissä on verrattu

ruotsinkielisten ja suomenkielisten englannin kielessä tekemiä virheitä - näyttävät viittaavan siihen, että koko vieraan kielen oppimisstrategia saattaa olla erilainen äidinkielestä johtuen. (vrt. Ringbom & Palmberg 1976).

Nykyään ei kukaan kontrastiivisen tutkimuksen tekijä tai kannattaja enää esitä alussa mainitun kaltaisia vahvoja hypoteeseja kontrastiivisen analyysin hyödyllisyydestä kielenopetukselle. Se nähdään yhtenä apuvälineenä vieraan kielen oppimisongelmien selvittämisessä. Lisäksi kontrastiivisen tutkimuksen tekijät ovat voineet lohduttautua sillä ajatuksella, että heidän tutkimuksistaan on hyötyä yleisen kieliteorian kehittämiseksi, koska kontrastiivinen tutkimus toimii erinomaisena kielitieteellisten teorioiden testaajana. Lisäksi siitä on hyötyä yksittäisten vertailtavien kielten tutkimukselle, sillä kontrastiivinen näkökanta usein tuo kielistä esille seikkoja, jotka muuten saattaisivat jäädä vaille huomiota. Kontrastiivista tutkimusta tarvitaan myös kääntämisen, erityisesti konekääntämisen apuna.

Kontrastiivista analyysiä on arvosteltu myös liiasta abstraktisuudesta. Totta onkin, että monissa kontrastiivisissa tutkimuksissa käytännön päämäärät näyttävät jäävän syrjään. Kontrastiiviset tutkimukset voidaan itse asiassa jakaa kahteen tyyppiin: teoreettisiin ja soveltaviin. Teoreettisissa tutkimuksissa pyritään selvittämään esimerkiksi, miten jokin universaali semanttinen kategoria kuten 'aika' tai 'definiittisyys' reaalistuu vertailtavissa kielessä. Tutkimus etenee yhteiseltä käsitteelliseltä pohjalta kohti kielten erilaisiapintatasoja. Tällaisessa tutkimuksessa ei käytetä käsitteitä 'lähtökieli' (äidinkieli) ja 'tavoitekieli' (vieras kieli), vaan kumpikin kuvataan toisistaan riippumatta. Kuvausten vertailusta voidaan sitten päätellä, missä vaiheessa yhteisen käsitetaso ja erilaisten pintatasojen välillä kielet eriytyvät. Ero kielten välillä on sitä suurempi, mitä lähempänä käsitetasoa eriytyminen tapahtuu. (vrt. Krzezsowski 1974). Tällaisella tutkimuksella on mielenkiintoa puhtaasti teoreettiselta kannalta, mutta sen tulokset ovat harvoin sellaisinaan sovellettavissa käytännön päämääriin.

Soveltava kontrastiivinen tutkimus sen sijaan pyrkii nimenomaan johonkin käytännölliseen määrätarkoitukseen, esimerkiksi juuri kielenopetusta palvelemaan. Siinä lähdetään liikkeelle käsitteistä lähtökieli ja tavoitekieli ja pyritään tutkimaan, miten toisesta kielestä tuttu kategoria reaalistuu toisessa, t.s. haetaan vastineita tavallisesti jollekin tavoitekielen kategorialle lähtökielestä, esim. mikä suomen kielen järjestelmässä vastaisi englannin kielen artikkeleita. Soveltava tutkimus voi tietenkin käyttää hyväkseen teoreettisen tutkimuksen tuloksia.

Olivatpa tutkimukset teoreettisia tai soveltavia, niiden kohteeksi joudutaan valitsemaan jokin kielten yksityiskohta, pieni osa-alue, koska kieliä ei voi kokonaisuuksina verrata. Koska kontrastiivisissa projekteissa on päämääränä kielten systemaattinen vertailu niiden kaikilla tasoilla, syntaktisella, leksikaalisella, ääneopillisella, ja koska tutkimukset tehdään pienistä osa-alueista kerrallaan, vie kokonaistulosten saanti hyvin pitkän ajan. Näin on laita myös Jyväskylän englannin ja suomen kontrastiivisessa projektissa, jossa tutkimukset joudutaan suorittamaan suurimmaksi osaksi opinnäytetöinä. Jyväskylän projektissa, niin kuin useissa muissakin projekteissa, on yhtenä käytännön päämääränä ns. pedagogisen kieliopin aikaansaaminen tutkimustulosten perusteella.

Vieraan kielen oppimisen problematiikka ei rajoitu vain syntaksiltaan, sanastoltaan ja fonologialtaan hyväksyttävien lauseiden tuottamisen oppimiseen. Lauseita on myös opittava käyttämään oikein oikeissa tilanteissa. Kielenoppimisen problematiikkaan vaikuttavat toisin sanoen myös sosiaalisten ja kulttuuristen järjestelmien eroavuudet. Eri kulttuureihin kuuluvat saattavat toimia aivan eri tavoin samanlaisessa kielenkäyttötilanteessa. Toisin sanoen, vieraan kielenkään kohdalla ei riitä vain kieliopillinen kompetenssi, tarvitaan myös kommunikatiivista kompetenssia. Niinpä kontrastiivinen tutkimus on viime aikoina alkanut suuntautua myös pragmaattiselle kielentutkimuksen alueelle. Jyväskylän kontrastiivisessa projektissa on ryhdytty vertaamaan suomalaisten ja englantilaisten käyttäytymistä erilaisissa kielen-

käyttötilanteissa, ja tätä tarkoitusta varten on aloitettu eräiden tilanteiden kuvanauhoitus. Näin tuotettua materiaalia käytetään tutkittaessa erilaisia kommunikaation osatekijöitä englannin ja suomen kielissä. (vrt. Sajavaara & Lehtonen 1977).

Kontrastiivisen analyysin tulosten sovellus

Olen edellä pyrkinyt esittelemään kontrastiivisen tutkimuksen luonnetta ja erityisesti siinä tapahtunutta suuntauksen ja ajattelutavan muutosta. Seuraavassa pohdin sitä, mitä käytännön hyötyä kontrastiivisista tutkimuksista on kielenopetukselle.

Mainitsin edellä, että kukaan ei enää väitä kontrastiivisen tutkimuksen olevan 'sesam aukene' kaikkiin vieraan kielen oppimisongelmiin. Kuitenkaan äidinkielen osuutta vieraan kielen oppimisprosessissa ei voida kieltää. On luonnollista, että oppilas vieraskielisessä puhetilanteessa pyrkii käyttäytymään niinkuin hän on tottunut käyttäytymään vastaavassa äidinkielisessä tilanteessa, mikäli hän ei vielä hallitse vieraan kielen sääntöjä. Jos äidinkielen interferenssin osuus myönnetään, sen vaikutusta pitäisi pyrkiä eliminoimaan tai mieluummin muuttamaan sen negatiivinen vaikutus positiiviseksi. Puolalainen W. Marton esittääkin, että oppilaiden tietoa äidinkielestään voitaisiin käyttää hyväksi itse opetustilanteessa, ainakin aikuisopetuksessa. Sitä voitaisiin käyttää esimerkiksi jonkin vieraan kielen uuden rakenteen esittämisessä mainitseamalla, mikä on vastaava rakenne äidinkieleessä ja varoittamalla oppilaita mahdollisesta interferenssistä. Samoin äidinkieltä voisi käyttää hyväksi opittavan kohdan harjoittelussa, kertauksessa ja testauksessa käyttämällä kääntämistä äidinkielestä vieraaseen kieleen. Tällaisten selitysten käyttö auttaa Martonin mukaan opittavan kohdan ymmärtämisessä ja sisäistämisessä. Tämä menettely edellyttää tietenkin uskoa kognitiiviseen kielenoppimiseen. (Marton 1973).

Vaikka kieltenopettaja ei suoranaisesti käyttäisikään äidinkieltä opetustilanteessa, hänen olisi kuitenkin tarpeellista olla tietoinen oppilaidensa äidinkielen ja vieraan kielen välisistä yhtäläisyyksistä ja eroista, jotta hän pystyisi arvioimaan,

mitkä asiat vaativat erityistä huomiota vaikeutensa takia. Ei kuitenkaan niin, että se missä erilaisuus on kaikkein suurin, olisi myös kaikkein vaikeinta. Kielten välillä esiintyy myös 'petollista samankaltaisuutta': jossakin asiassa esiintyy vain pieniä eroja kielten välillä, josta johtuen asia tuntuu helpolta eikä sen oppimiseen kiinnitetä paljonkaan huomiota ja virheitä esiintyy vielä opintojen pitkällekin ehdittyä. Äidinkielen hyväksikäytössä opettajan avuksi tulisivat edellä mainitut pedagogiset kieliopit, joissa kielten väliset yhtäläisyydet ja erot olisivat kontrastiivisen tutkimuksen pohjalta systemaattisesti esitettyinä. Pedagoginen kielioppi ei saisi kuitenkaan rajoittua vain kielten rakenteiden esittelyyn, vaan sen tulisi esittää ainakin jonkinlaisia yleistyksiä siitä, minkälainen kielellinen käyttäytyminen on eri tilanteissa sopivaa ja miten äidinkieli ja vieras kieli mahdollisesti eroavat toisistaan tässä suhteessa.

Mitä kontrastiivisella tutkimuksella sitten olisi annettava tätä seminaaria askarruttavien, laajojen kieliohjelmongelmien käsittelylle? Vastaukseni on valitettavasti sangen negatiivinen: tuskin mitään. Nähdäkseni ainoa kieliohjelmakomitean esittämistä kysymyksistä, johon kontrastiivinen tutkimus saattaisi tarjota jonkinlaisen vastauksen, on kysymys siitä, minkätyyppisellä vieraalla kielellä suomalaisen olisi edullisinta aloittaa vieraan kielen opiskelu. Jos vertaisimme systemaattisesti oppilaiden äidinkieltä kaikkiin maassa opetettaviin vieraisiin kieliin, voisimme tulla jonkinlaiseen tulokseen siitä, mikä kieli on suomalaiselle erityisen vaikea, mikä helppo. Kontrastiivisen tutkimuksen aikaavievyydestä johtuen tällaisten tulosten saaminen kestäisi kauan. Loppujen lopuksi tulos saattaisi olla sama, jonka jo nyt voisimme kokemuksen ja ylimalkaisen päätelyn avulla saada: esimerkiksi että ruotsin kieli on suomalaiselle helpompaa kuin englannin kieli jo siitä syystä, että jälkimmäisen kohdalla kulttuuriset erot ovat suuremmat. Tämän lisäksi olisi sitten päätettävä, onko parempi aloittaa helpomasta vai vaikeammasta kielestä, ja siihen taas kontrastiivinen tutkimus ei pysty vastaamaan. Tällaisten kysymysten pohdinnasta on tuskin paljon hyötyäkään, koska motivaatio on kielenoppimi-

nessa varmasti paljon tärkeämpi tekijä kuin opittavan kielen helppous tai vaikeus.

Kontrastiivisesta tutkimuksesta on siis hyötyä kieltenopettajalle, opetusmateriaalin laatijalle ja sitä kautta kielenopiskelijalle, mutta ei niinkään kieliohjelman ongelmien pohittajalle.

Lähteet

- Fries, C.C. (1945) Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lado, R. (1957) Linguistics Across Cultures. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Krzeszowski, T.P. (1974) Contrastive Generative Grammar: Theoretical Foundations. Lodz: University of Lodz.
- Krzeszowski, T.P. (1976) Interlanguage and contrastive generative grammar. teoksessa Interlanguage Studies Bulletin. Utrecht.
- Marton, W. (1973) Contrastive analysis in the classroom. teoksessa Papers and Studies in Contrastive Linguistics. 1. 15-22. Poznan: Adam Mickiewicz University.
- Ringbom, H. & R. Palmberg (1976) Errors Made by Finns and Swedish-speaking Finns in the Learning of English. AFTIL vol. 5, Åbo.
- Sajavaara, K. & J. Lehtonen (1977) Suomen ja englannin kontrastiivinen projekti: Tavoitteet ja menetelmät. Kontrastiivisen projektin selosteita No 1. Jyväskylä
- Selinker, L. (1974) Interlanguage. teoksessa Richards, J.C. ed. Error Analysis. London: Longman Group Ltd.
- Szwedek, A.J. (1976) Word Order, Sentence Stress and Reference in English and Polish. Edmonton, Canada: Linguistic Research Inc.
- Weinreich, U. (1953) Languages in Contact. Publications of the Linguistics Circle of New York 1. New York.